

بررسی تأثیر پابندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علمی: بررسی دیدگاه دانشجویان حسابداری

حسین رجب دُری¹

امیررضا خانی‌ذلان²

چکیده

هدف: هدف این پژوهش، بررسی تأثیر پابندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علمی در دانشجویان حسابداری بود. **روش:** مطالعه پیش رو از نوع پیمایشی - کاربردی است. بررسی موضوع به وسیله پرسشنامه و نمونه‌گیری تصادفی ساده از 119 نفر از دانشجویان مقاطع مختلف حسابداری در سطح کشور صورت پذیرفت. برای تحلیل یافته‌ها از روش معادلات ساختاری استفاده شد. **یافته‌ها:** پابندی به باورها و اعتقادات دینی (تقوا) بر صداقت علمی در دانشجویان حسابداری، اثر مثبت و معناداری دارد. **نتیجه‌گیری:** با افزایش سطح باورها و اعتقادات دینی، صداقت علمی در دانشجویان حسابداری افزایش می‌یابد. این یافته‌ها نشان داد که چگونه باورها و اعتقادات دینی می‌توانند بر افزایش صداقت علمی در دانشجویان حسابداری مؤثر باشند

واژگان کلیدی: باورهای مذهبی، تقوا، صداقت علمی، حسابداری.

دریافت مقاله: 98/12/01؛ تصویب نهایی: 99/03/22.

1. دانشجوی دکتری حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس. عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان واحد بندرعباس (نویسنده مسئول) / نشانی: بندرعباس، چهارراه نخل ناخدا، بلوار دانشگاه پردیس دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس / شماره: 07633665500 / Email: Hosrado@gmail.com

2. دانشجوی دکتری حسابداری، دانشگاه آزاد اسلامی بندرعباس. عضو باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد بندرعباس.

الف) مقدمه

سوء رفتار علمی، بیانگر نادیده گرفتن اصول اخلاقی است و مصادیق متعددی را از آنچه به عنوان جرم در دانشگاهها وجود دارد، در بر می‌گیرد؛ از جمله نقض گسترده صداقت دانشگاهی (سوایزا و سلواانا،¹ 2016). در اسلام، عدم صداقت علمی به طور قطع در تضاد با اعتقاد دینی مسلمانان که شامل رسیدن به سطح قابل قبولی از تقواست، می‌باشد (ناهار،² 2019). مفهوم دینداری و باورهای مذهبی، از مهم‌ترین نهادهایی است که جامعه بشری به خود دیده است. در واقع؛ دینداری عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده‌ای که ارزشها و نشانه‌های دینی در آن متجلی باشد، اطلاق می‌شود. وجود دین برای تکامل مادی و معنوی انسان ضروری است و فرد و اجتماع، به اجرای مقررات و احکام دین که به منظور هدایت بندگان به سوی سعادت حقیقی تشریح شده است، احتیاج دارند. (شایسته‌خوی، 1384)

تقوا نیز اصطلاحی اخلاقی به معنای اطاعت از دستورات الهی و دوری از گناه است (مجیدی و السید، 1995) و در منابع مختلف اسلامی (آیات و روایات) بر آن تأکید شده است. به طور منطقی و با توجه به انتظارات مذهبی، مسلمانان باید از مشارکت در هرگونه سوء رفتار که باعث به چالش کشیدن اصول و قواعد اسلامی می‌شود، اجتناب کنند. در قلمرو علمی، رفتار غیر اخلاقی دانشجویان به طور مستقیم با عدم صداقت علمی ارتباط دارد (کوه و همکاران،³ 2011). به معنای وسیع‌تر؛ اخلاق، سنگ بنای اساسی و عنصری حیاتی است که به طور نظام‌مند، شهرت، ارتباط و بقای حرفه، به ویژه حسابداری و حسابرسی را که بر پایه اعتماد عمومی است، شکل می‌دهد. لذا، بررسی مسائل مرتبط با صداقت علمی و نقش تقوا و باورهای مذهبی در کاهش سوء رفتار علمی در بستر خاص اسلام در میان دانشجویان این رشته، به عنوان حسابداران و حسابرسان آینده، به طور مؤثری دورنمای آینده این حرفه را نمایان می‌سازد. در نتیجه، تقوا به عنوان عنصر و عاملی مهم در راستای افزایش صداقت دانشگاهی قرا می‌گیرد (ناهار، 2019). همچنین، سطح صداقت دانشجویان حسابداری نشان‌دهنده بازتاب حرفه‌ای از آینده این رشته است که بررسی آن می‌تواند دارای اهمیت باشد.

نوآوری پژوهش حاضر، شامل ارائه شواهدی درباره عوامل مؤثر بر صداقت علمی در میان دانشجویان حسابداری با اصول رفتارهای اسلام و همچنین استفاده از باورهای مذهبی در افزایش صداقت علمی در میان دانشجویان حسابداری است. انتظار می‌رود یافته‌های پژوهش حاضر، سیاستهای حیاتی و مرتبط را به ذی‌نفعان در رشته حسابداری، به ویژه در خصوص طراحی و معرفی برنامه‌های متناسب یا دوره‌های اخلاقی با تأکید بر نقش سازوکارهای باورهای مذهبی ارائه دهد.

1. Subaiza & Salwa-Hana

2. Nahar

3. Koh, Scully & Woodliff

صداقت، مفهومی چندوجهی است؛ به گونه‌ای که تعریف آن در زمینه مباحث علمی، بحث‌برانگیز است (عمران و همکاران،¹ 2016). برای نمونه؛ تقلب، سرقت ادبی و داده‌سازی، به عنوان فعالیت‌هایی علیه صداقت علمی مطرح می‌شوند (کینگ و همکاران،² 2009). به طور معمول، سرقت علمی بیانگر استفاده از متن یا بیان فردی دیگر، بدون استناد یا ارجاع‌دهی مناسب به فرد یا نویسنده اصلی است (مارتین،³ 2012). از سوی دیگر، تقلب علمی مربوط به اقدام‌های دانشگاهی است که منجر به نقض قوانین یا هنجارهای پذیرفته‌شده برای فعالیت‌های علمی و دانشگاهی، از جمله در امتحان یا پژوهش شود (آیکن،⁴ 1991؛ سیزک،⁵ 2004). بررسی‌های پیشین نشان از آن دارد که عدم صداقت علمی، ماهیتی دائمی دارد؛ زیرا سطح این پدیده، جهانی است و در تمام سطوح تحصیلی به وجود می‌آید و دانشجویان بدون در نظر گرفتن سن، نژاد و جنسیت با آن روبه‌رو هستند (کالدول،⁶ 2010). سطح باورهای مذهبی می‌تواند بر صداقت علمی و دانشگاهی مؤثر باشد (جوردی و همکاران،⁷ 2011). عدم صداقت علمی و دانشگاهی، پیامدهای منفی مختلفی بر محیط دانشگاهی و اشتغال دارد. برای نمونه، شیوع آن باعث می‌شود این افراد حداقل سطح مهارت و دانش را برای کار و زندگی حرفه‌ای خود در آینده داشته باشند (تکسیریا و روچا،⁸ 2010). افزون بر آن، عدم صداقت علمی در طول دوره تحصیل، منجر به افزایش انگیزش افراد برای درگیر شدن در رفتارهای غیر اخلاقی در آینده، به ویژه در محل کار (وایتلی،⁹ 1998؛ نونیز و سوئیفت،¹⁰ 2001) و رفتار شهروندی (کینگ و مایهو،¹¹ 2002) می‌شود؛ زیرا تخلف و رفتار نادرست را در دانشجویان نهادینه می‌کند (جوردی و همکاران، 2011). تخلف و عدم صداقت علمی، صحت ارزیابی دانشجویان (کراون و اسپیلر،¹² 1998) و اعتبار مؤسسه علمی را تحت تأثیر قرار خواهد داد و باعث اتلاف منابع خواهد شد (تکسیریا و روچا، 2010). همچنین، شیوه‌های عدم صداقت دانشگاهی، اعتماد عمومی را نسبت به این مؤسسه‌های آموزشی خدشه‌دار می‌کند (وایتلی، 1998). به طور کلی، عدم صداقت دانشگاهی انگیزه یادگیری دانشجویان را کاهش داده، احترام و اعتماد عمومی نسبت به مؤسسه‌های علمی را خدشه‌دار خواهد کرد. (ناهار، 2019)

اصطلاح مذهب نیز در متون مختلف، به واسطه دیدگاه‌های متفاوت، به صورت‌های گوناگون تعریف شده است. به طور کلی، دین نشان‌دهنده یک سیستم اعتقادی است که اغلب به مجموعه‌ای از فعالیت‌های

-
1. Imran, Nordin, Kazmi & Hussien
 2. King, Guyette & Piotrowski
 3. Martin
 4. Aiken
 5. Cizek
 6. Caldwell
 7. Jurdi, Hage & Chow
 8. Teixeira & Rocha
 9. Whitley
 10. Nonis & Swift
 11. King & Mayhew
 12. Crown & Spiller

478 ♦ بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علم ...

مذهبی، به ویژه واجبات، از آن تعبیر می‌شود. همچنین، دین به میزان تعهد مذهبی فرد یا «اعتقاد قوی به اصول اخلاقی و آموزه‌هایی که به نوبه خود بر رفتارهای اخلاقی روزانه تأثیر می‌گذارد» اشاره دارد (دوونیش و همکاران،¹ 2009: 169). این موضوع بر اساس این پیش فرض طراحی شده است که دین، نقش مهمی در چگونگی رفتار افراد در موقعیتهای مختلف (سارگولو و مونزگارسیا،² 2008)، نگرش و آگاهی اخلاقی (کانروی و امرسون،³ 2004) و باورهای اخلاقی (کورپس و همکاران،⁴ 2008) دارد. پیوند دین و اخلاق بر این حقیقت استوار است که دین به عنوان یک کانون و مرکز، بین انسانها و خداوند متعال عمل می‌کند و مبنایی برای ارزیابی و توجیه اقدامهای اخلاقی انسانهاست (برناردی و همکاران،⁵ 2011). افزون بر آن، دین نظم اخلاقی را در افراد تقویت کرده (جیمز و همکاران،⁶ 2011) و به دلیل ترس از مجازات مذهبی، افراد را مجبور به پیروی از دستورالعملهای مذهبی و اخلاقی می‌کند و از این رو، موجب اجتناب از رفتارهای غیر اخلاقی می‌شود. (کارا و همکاران،⁷ 2016)

مطالعات پیشین، نقش باورهای مذهبی و تقوا را در رابطه با رهبری اثربخش (زندى، و همکاران، 2015) ریسک سقوط قیمت سهام (هیلاری و هوئی،⁸ 2009)، اجتناب مالیاتی (بونه و همکاران،⁹ 2013)، هزینه تأمین مالی سهام (انگول و همکاران،¹⁰ 2012) و کیفیت گزارشگری مالی (مونتنگرو،¹¹ 2017) بررسی کرده‌اند. در زمینه‌های علمی نیز ادبیات موجود نشان می‌دهد تعداد قابل توجهی از پژوهشهای پیشین، تأثیر باورهای مذهبی و تقوا بر نگرش دانشجویان نسبت به اخلاق (کوم- لونگ و نک- شای،¹² 2010) و استدلال اخلاقی (باوم استیگر و همکاران،¹³ 2013) را بررسی کرده‌اند.

دین اسلام، پیروان خود را به پیروی از خداوند به عنوان قادر متعال دعوت می‌کند. چنین اهدافی نیز به اطاعت و عبادت خداوند در راستای ایجاد تقوا اشاره دارد. خداوند نیز در قرآن کریم می‌فرماید: «بهترین شما در برابر خداوند متعال، با تقواترین شماست»؛ که بیانگر اهمیت این موضوع است. از این رو، دین در جامعه امری مفید و کارکردی است که نظم اجتماعی را رقم می‌زند و همبستگی اجتماعی را بین افراد ایجاد می‌کند. یکی از عمده‌ترین تأکیدهای دین، پایبندی به اخلاق است و از آنجا که عدم صداقت علمی امری

1. Devonish, Alleyne, Cadogan-McClean & Greenidge

2. Saroglou & Muñoz-García

3. Conroy & Emerson

4. Kurpis, Beqiri & Helgeson

5. Bernardi, Lecca, Murphy & Sturgis

6. James, Miles & Mullins

7. Kara, Rojas-Méndez & Turan

8. Hilary & Hui

9. Boone, Khurana & Raman

10. El-Ghoul, Guedhami, Pittman & Saadi

11. Montenegro

12. Kum-Lung & Teck-Chai

13. Baumsteiger, Chenneville & McGuire

479 حسین رجب ذری و امیررضا خانی‌ذلان

غیر اخلاقی محسوب می‌شود، در نتیجه افراد دیندارتر، خود را ملزم به رفتار در چارچوب دستورات دین می‌دانند و گرایش بیشتری به صداقت علمی دارند. (یزدان‌پناه و همکاران، 1392)

با توجه به باورهای مذهبی و تقوا، از دانشجویان انتظار می‌رود به دو دلیل خاص در برابر خطرات اخلاقی مرتبط با فعالیتهای تحصیلی هوشیار باشند. اولاً، باورهای مذهبی و تقوای فرد، ابزار مناسبی برای تشخیص درست و نادرست است (صدیقی، 1997). ثانیاً، خداوند از طریق پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) مسلمانان را تشویق می‌کند تا از مجموعه اقدامهای ممنوعه اجتناب کنند (ال-المانی، 2009). در نتیجه، این مسئله به گونه‌ای مؤثر، چارچوبی مدوّن را فراهم می‌آورد که بر اساس آن، پژوهشهای تجربی پیشین اثر باورهای مذهبی و تقوای مسلمانان در کاهش بسیاری از رویه‌های عدم صداقت علمی را به اثبات می‌رسانند (ناهار، 2019). برای نمونه، یافته‌های عبدالرشید² (2014) در موضوع عدم صداقت دانشگاهی با تمرکز بر سرقت ادبی از دیدگاه اسلامی نشان می‌دهد که با غفلت از اصول اسلامی، عدم صداقت علمی افزایش می‌یابد. همچنین، مصطفی و همکاران³ (2016) در بررسی رابطه میان باورهای مذهبی و تقوا با قصد تقلب در میان دانشجویان مسلمان مالزی، دریافتند که باورها و اعتقادات مذهبی بر قصد تقلب دانشجویان تأثیر منفی می‌گذارد. در نتیجه، انتظار می‌رود با افزایش سطح باورهای مذهبی و تقوا در دانشجویان حسابداری، صداقت علمی در آنان افزایش یابد.

با توجه به مطالب بیان‌شده، فرضیه پژوهش به شرح ذیل است:

فرضیه پژوهش: پابندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا)، بر صداقت علمی دانشجویان حسابداری، اثر مثبت و معناداری دارد.

در زمینه بررسی مباحث حسابداری اسلامی و موضوعات مرتبط با آن، به خصوص در ایران، پژوهشهای کمی صورت گرفته است که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود. نجفی (1390) بیان می‌کند که حسابداران مسلمان در جوامع اسلامی باید برای دستیابی به یک مدل بومی از حسابداری متناسب با فرهنگ جامعه اسلامی تلاش کنند. محقق‌نیا و ناصری (1392) دریافتند که نهادینه شدن اخلاق اسلامی در برنامه‌های آموزشی حسابداری، می‌تواند منجر به تأمین نیاز جامعه در تربیت حسابداران حرفه‌ای اسلامی و حل مسائل پیچیده اخلاقی توسط آنان شود. گوران حیدری و همت‌فر (1394) هم در پژوهش خود دریافتند که از وظایف مهم حسابداری مدیریت اسلامی، ارائه اطلاعات منطبق بر دستورات اسلام به مدیریت برای تسهیل و تضمین تصمیم‌گیری صحیح و همچنین گزارش کردن و سنجش میزان مباشرت مدیریت و کنترل

1. Al-Almany

2. Abdul-Rashid

3. Mustapha, Hussin, Siraj & Darusalam

480 ♦ بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علم ...

و بررسی این مباشرت در قیاس با معیارهای الهی است. مهرانی و همکاران (1395) در پژوهش خود لزوم تشکیل کمیته فقهی در سازمان حسابرسی و نیز اقدام فراملی در راستای حل چالشهای حسابداری اسلامی را پیشنهاد کردند. طالب‌نیا و همکاران (1397) در راستای بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتهای دریافتند که در ابتدا نظام اخلاقی اسلامی، در مرحله دوم اصول تجارت اسلامی، سپس سیستم سود و زیان و در انتها مقررات حسابداری و حسابرسی اسلامی دارای بیشترین میزان اهمیت‌اند. حاجیها و رجب‌دری (1398) نیز در بررسی میزان آگاهی و ادراک حسابداران از حسابداری اسلامی، دریافتند که کلیه عوامل، شامل ارزش ادراک‌شده، نگرش، هنجارهای ذهنی و تمایل، دارای برآزش مناسب بوده و به ترتیب، ارزش ادراک‌شده، هنجارهای ذهنی، نگرش و تمایل، دارای بیشترین میزان برآزش‌اند.

در این زمینه، پژوهشهای خارجی نیز مشاهده می‌شود؛ از جمله: یافته‌های حمید (2000)، گرایش مثبت حسابداران مسلمان را به ارزشهای اسلامی در حوزه حسابداری نشان می‌دهد. ولایوتها¹ (2014) دریافت که توجه به حسابداری اسلامی در کشورهای اسلامی، می‌تواند به رفع نیازهای کاربران و کاهش وابستگی اقتصادی کمک کند. سلطانا² (2015) نیز در پژوهشی به تعیین اهداف حسابداری اسلامی در اقتصاد حال حاضر جهان پرداخته است. وی در این پژوهش به بررسی این موضوع می‌پردازد که آیا سیستم حسابداری اسلامی به عنوان یک سیستم حسابداری موفق و اثبات‌شده، برای همه سازمانها قابل‌اجراست؟ همچنین، تمایز اصلی بین ارزشهای اساسی حسابداری اسلامی و حسابداری مرسوم را روشن می‌کند. ناهار (2019) نیز با بررسی دانشجویان حسابداری مالزی دریافت که باورهای مذهبی و تقوا نقش مؤثری در افزایش صداقت علمی دارد.

بررسی پژوهشهای صورت‌گرفته نشان می‌دهد که اگرچه پژوهشهای ارزشمندی در این زمینه انجام شده و به نتیجه‌های مفیدی نیز انجامیده، اما تاکنون پژوهشی در زمینه بررسی اثر باورهای مذهبی و تقوا بر صداقت علمی در دانشجویان حسابداری در ایران انجام نشده است که مطالعه آن نیازمند پژوهش تجربی است. در این پژوهش با توجه عدم ورود پژوهشگران به موضوع و اهمیت بررسی رابطه مذکور، این موضوع بررسی می‌شود.

با توجه به مطالب بیان‌شده، هدف این پژوهش، بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علمی در دانشجویان حسابداری است. بنابر این، سؤال پژوهش را می‌توان چنین مطرح کرد که: آیا پایبندی به باورها و اعتقادات دینی (تقوا) بر صداقت علمی در دانشجویان حسابداری اثر معناداری دارد؟ در صورت وجود رابطه معنادار، جهت آن به چه سمتی است و شدت آن چگونه است؟

ب) روش و ابزار پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ گردآوری داده‌ها، توصیفی - پیمایشی است. روشهای گردآوری اطلاعات اولیه در این پژوهش، ترکیبی از روشهای کتابخانه‌ای و میدانی است. به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش (فرضیه‌های مربوط به بررسی ارتباط متغیرهای مستقل و وابسته) نیز از فن معادلات ساختاری در نرم‌افزار اسمارت پی.ال.اس استفاده شد.

1. متغیرهای پژوهش

در این پژوهش برای بررسی دیدگاه پاسخ‌دهندگان دربارهٔ باورها و اعتقادات دینی، از پرسشنامه شهیدی و فرج‌نیا (1391) شامل 18 سؤال و برای بررسی دیدگاه پاسخ‌دهندگان در خصوص صداقت علمی نیز از پرسشنامه پیرعلائی و شیخعلی‌زاده (1396) شامل 10 سؤال، استفاده شد. استفاده از پرسشنامه‌ها نیز پس از دریافت نظرهای کارشناسی و تأیید استادان دانشگاهی و صاحب‌نظران مختلف بود؛ یعنی اعتبار ظاهری و محتوایی پرسشنامه‌ها تأیید شد. در پرسشنامه‌های مذکور از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای استفاده شد.

2. جامعه آماری و نمونه پژوهش

جامعه پژوهش حاضر، کلیه دانشجویان حسابداری مقاطع مختلف تحصیلی در کشور است. با توجه به اینکه دسترسی به کل افراد ذکرشده با پراکندگی‌های مختلف، سخت و تا حدودی غیر ممکن است و آمار رسمی از تعداد آنان نیز وجود ندارد، تعداد جامعه آماری نامشخص فرض شد؛ بنابراین، برای محاسبه حجم نمونه در جامعه نامشخص، از رابطه 2 استفاده شد. δ انحراف معیار برای داده‌های طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای از رابطه 1، برابر با 0/667 است (مؤمنی و فعال قیومی، 1389: 219). با توجه به رابطه 2، حجم نمونه حدود 170 نفر به دست آمد.

$$\delta = \frac{\max(x_i) - \min(x_i)}{6} = \frac{5 - 1}{6} = 0/667 \quad \text{رابطه 1}$$

$$n = \frac{z^2 \alpha/2 \delta^2}{\epsilon^2} = \frac{(1/96)^2 (0/667)^2}{(0/1)^2} = 170 \quad \text{رابطه 2}$$

جمع‌آوری نظرها نیز به شیوه مجازی و حضوری صورت گرفت. در شیوه حضوری، 81 پرسشنامه (دانشجویان مقاطع مختلف دانشگاههای استان فارس و هرمزگان) و در شیوه مجازی، 38 پرسشنامه و در مجموع، 119 پرسشنامه (70 درصد حجم نمونه) تکمیل شد. بر اساس رابطه بیان شده، 170 نمونه لازم است؛ اما در این پژوهش، 119 نمونه وجود دارد. در نتیجه، میزان اطمینان از 95 درصد به 90 درصد تقلیل می‌یابد.

482 ♦ بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علم ...

افزون بر آن، به منظور کنترل این موضوع که آیا نتایج پرسشنامه‌های دریافت‌نشده می‌توانست بر یافته‌های پژوهش اثر بگذارد، میانگین دو مرحله (مراحل حضوری و مجازی) از طریق اجرای آزمون تی مقایسه شد. با توجه به مقدار معناداری این آزمون (0/00) که کمتر از پنج درصد است، می‌توان گفت در صورت پاسخگویی شرکت‌کنندگان دیگر نیز، نتایج به دست آمده تغییری نمی‌کرد.

ج) یافته‌های پژوهش

بررسی یافته‌ها نشان داد که 64 نفر از پاسخ‌دهندگان، مرد و 55 نفر زن بوده‌اند که میانگین سن آنان، 30/28 با انحراف معیار 7/54 است. از 119 پاسخ‌دهنده، 14 نفر دانشجوی دکتری، 46 نفر دانشجوی کارشناسی ارشد و 59 نفر نیز دانشجوی کارشناسی بوده‌اند. این اطلاعات نشان می‌دهد که جامعه آماری این مطالعه از شرایط مناسبی برخوردار بوده و واجد شرایط بوده‌اند. در نتیجه، یافته‌ها تا آنجا که به ویژگی جامعه‌شناختی ارتباط پیدا می‌کند، دارای ویژگی کیفی لازم، از جمله در زمینه روایی داخلی تحقیق است.

1. آزمون فرضیه‌های پژوهش

در ادامه، فرضیه پژوهش با استفاده از روش حداقل مربعات جزئی تجزیه و تحلیل شد. گفتنی است در سطح خطای 5 درصد، اگر مقدار آماره بوت استرپ t -value بزرگ‌تر از 1/96 باشد، همبستگی‌های مشاهده‌شده معنادار است. همچنین، روایی همگرا¹ نیز محاسبه شده است. برای روایی همگرا، میانگین واریانس استخراج² باید بالاتر از 0/5 و روایی مرکب³ نیز باید بالاتر از 0/7 باشد. جدول 1، یافته‌های این بخش را نشان می‌دهد.

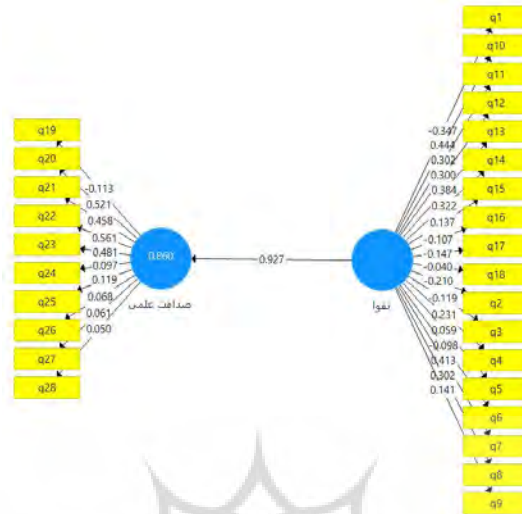
جدول 1. روایی همگرا و پایایی متغیرهای پژوهش

متغیر	آلفای کرونباخ	میانگین واریانس استخراج	روایی مرکب
باورها و اعتقادات دینی	0/726	0/561	0/732
صداقت علمی	0/819	0/655	0/774

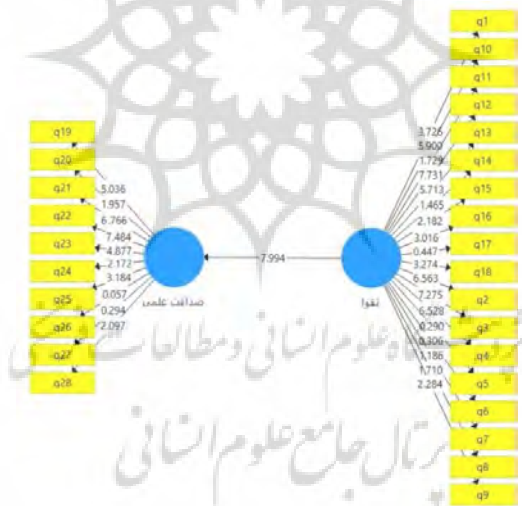
از آنجا که آلفای کرونباخ تمامی متغیرها بزرگ‌تر از 0/7 است؛ بنابراین، پایایی تمامی متغیرها تأیید می‌شود. مقدار میانگین واریانس استخراج‌شده نیز بزرگ‌تر از 0/5 است؛ بنابراین این روایی همگرا نیز تأیید می‌شود. مقدار روایی مرکب نیز در حد مطلوب است.

در ادامه، شکل 1 و 2 یافته‌های مربوط را نشان می‌دهد.

1. Convergent Validity
2. Average Variance Extracted (AVE)
3. Composite Reliability (CR)

شکل 1: روش حداقل مربعات جزئی الگوی کلی پژوهش

شکل 2: آماره t-value الگوی کلی پژوهش با روش بوت استراپ

در فرضیه پژوهش، قدرت تأثیر پابندی به باورها و اعتقادات دینی (تقوا) بر صداقت علمی، برابر با 0/860 محاسبه شد. آماره آزمون نیز 7/994 و بزرگتر از مقدار بحرانی تی در سطح خطای پنج درصد؛ یعنی 1/96 است و نشان می‌دهد همبستگی مشاهده شده معنادار است؛ بنابراین، با اطمینان 95 درصد پابندی

484 ♦ بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علم ...

به باورها و اعتقادات دینی (تقوا) بر صداقت علمی اثر مثبت و معناداری دارد؛ بدین معنا که با افزایش سطح باورها و اعتقادات دینی دانشجویان حسابداری، صداقت علمی آنان افزایش می‌یابد.

د) بحث و نتیجه‌گیری

محیط علمی فضایی صادقانه و دور از هیاهوهای غیر اخلاقی است. از آنجا که اخلاق از ارکان اصلی دین مبین اسلام برای کاهش هرگونه سوء رفتار است و با توجه به گسترده‌گی اسلام در کشور و تأثیر آن بر زندگی افراد جامعه، انتظار می‌رود که افزایش سطح باورهای مذهبی، موجب افزایش صداقت علمی در دانشجویان حسابداری به عنوان بخشی از جامعه شود. از سوی دیگر، از آنجا که حسابداری و حسابرسی نیازمند جلب اعتماد عمومی است، توجه به جنبه اخلاقی این حرفه بسیار ضرورت دارد تا با شناخت بهتر و برنامه‌ریزی صحیح بتوان آینده‌رو به رشد آن را تضمین کرد. افزون بر آن، برنامه‌ریزی اخلاقی برای دانشجویان حسابداری، با توجه به اینکه در آینده بدنه این حرفه را تشکیل خواهند داد، حیاتی است تا بتوان حرفه حسابداری و حسابرسی را از گزند مشکلات اخلاقی مصون نگه داشت.

یافته‌های این پژوهش نشان داد که با افزایش سطح باورهای مذهبی در دانشجویان حسابداری، صداقت علمی و به نحوی پایبندی به اخلاق پژوهش در آنان تقویت خواهد شد. از آنجا که سطح بالاتر باورهای مذهبی، به شناخت بهتر درست و نادرست کمک خواهد کرد و با پایبندی بیشتر به اصول مذهبی، از موارد غیر اخلاقی کاسته خواهد شد؛ در دانشجویان حسابداری نیز با افزایش باورهای مذهبی، صداقت علمی رو به رشد خواهد بود. همچنین، اعتقاد راسخ به باورهای مذهبی و ترس از عذاب الهی می‌تواند موجب پرهیز افراد از اعمال ناشایست شود. به عبارت دیگر؛ نگرش افراد مذهبی به اعمال ناشایست، منفی است و برای پیشگیری از آن به باورهای دینی متوسل می‌شوند و کمتر به اعمال نادرست روی خواهند آورد. یافته‌های این پژوهش همسو با یافته‌های عبدالرشید (2014)، مصطفی و همکاران (2016) و ناهار (2019) است.

پیشنهادها و محدودیتها

پژوهش حاضر همانند سایر پژوهشها با محدودیتهایی مواجه است. برای نمونه، استفاده از ابزار پرسشنامه دارای محدودیتهای ذاتی، مانند عدم وجود یکنواختی در پاسخها، عدم کنترل پژوهشگر نسبت به پاسخها و محافظه‌کاری بعضی از پاسخ‌دهندگان در پاسخگویی به پرسشنامه است. همچنین، با توجه به وضعیت اعتقادی متفاوت در مناطق مختلف، باید هوشیاری لازم را در تعمیم و تفسیر یافته‌ها مبذول داشت.

به برنامه‌ریزان درسی و نهادهای مربوط توصیه می‌شود نسبت به افزایش سطح اخلاق حرفه‌ای در جامعه دانشگاهی حسابداری توجه بیشتری داشته باشند. به نهادها و انجمنهای حرفه‌ای نیز پیشنهاد می‌شود در

حسین رجب ذری و امیررضا خانی‌ذلان ♦ 485

راستای گسترش اخلاق حرفه‌ای جامعه حسابداری کشور، برنامه‌ریزی کنند. همچنین با توجه به اینکه تاکنون پژوهش زیادی برای بررسی اخلاق پژوهش در حرفه حسابداری صورت نگرفته است، پیشنهاد می‌شود رابطه اخلاق پژوهش و اختلال شخصیت ضد اجتماعی، فرهنگ سازمانی، رضایت شغلی، مسئولیت اجتماعی، تعهد کارکنان، استرس شغلی، انگیزش، سلامت سازمانی، جو سازمانی و سایر موارد نیز در پژوهش‌های آینده بررسی شود. افزون بر آن، پیشنهاد تأسیس انجمن اخلاق حسابداری نیز می‌تواند گام مفیدی در این زمینه باشد.

منابع

- بیرعلائی، الهه و محبوب شیخعلی زاده (1396). «بررسی وضعیت رعایت اخلاق پژوهشی اعضای هیئت علمی دانشکده‌های تربیت بدنی و علوم ورزشی دانشگاه‌های دولتی شمال غرب کشور». *اخلاق زیستی*، دوره هفتم، ش 24: 55-67.
- حاجیها، زهره و حسین رجب‌دری (1398). «بررسی میزان آگاهی و ادراک حسابداران از حسابداری اسلامی با استفاده از تکنیک تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم». *تحقیقات مالی اسلامی*، دوره هشتم، ش 2: 441-458.
- شایسته‌خوی، منور (1384). آثار اجتماعی دین در قرآن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد (سطح سوم علوم حوزوی). کمیته ارزشیابی تحصیلات حوزوی خراسان.
- شهیدی، شهریار و سعیده فرج‌نیا (1391). «ساخت و اعتباریابی پرسشنامه سنجش نگرش معنوی». *روانشناسی و دین*، دوره پنجم، ش 3: 97-115.
- طالب‌نیا، قدرت‌الله؛ حسین رجب‌دری و امیررضا خانی‌ذلان (1397). «بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی شرکتها از دیدگاه اسلامی با روش FANP». *مدیریت اسلامی*، سال بیست و ششم، ش 2: 183-211.
- گوران‌حیدری، سید فرهاد و محمود همت‌فر (1394). «حسابداری مدیریت اسلامی». *مطالعات حسابداری و حسابرسی*، ش 13: 32-39.
- محقق‌نیا، محمدجواد و کامران ناصری (1392). «اخلاق حسابداری با تأکید بر دیدگاه اسلامی». *یازدهمین همایش ملی حسابداری ایران*. مشهد: دانشگاه فردوسی.
- مهرانی، ساسان؛ غلامرضا کرمی، سیدعلی حسینی و علیرضا رام‌روز (1395). «ارائه مدل حسابداری اسلامی، با تأکید بر مبانی فقهی و چالشهای بنیادی». *حسابداری مدیریت*، سال نهم، ش 29: 89-109.
- مومنی، منصور و علی فعال قیومی (1389). *تحلیلهای آماری با استفاده از SPSS*. تهران: کتاب نو، چ دوم.
- نجفی، ابراهیم (1390). *دکترین ملی حسابداری جمهوری اسلامی ایران در افق 1414 هجری شمسی*. تهران: مرکز بررسی‌های دکترینال.
- یزدان‌پناه، لایلا؛ هادی حسن‌دوست، داریوش بوستانی و امید رضایی (1392). «بررسی رابطه نگرش به فساد اداری و دینداری (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شهید باهنر کرمان)». *مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، سال چهاردهم، ش 10: 137-160.
- Abdul-Rashid, M. (2014). "Academic dishonesty and misconduct: Curbing plagiarism in the Muslim world". *Intellectual Discourse*, Vol. 22, No. 2: 167-189.
- Aiken, L.R. (1991). "Detecting, Understanding, and Controlling for Cheating on Tests". *Research in Higher Education*, Vol. 32: 725-736.
- Al-Almany, M. (2009). *Sahih Muslim*. Translated by Abd-al-Hamid Siddiqui. IslamHouse.com
- Baumsteiger, R.; T. Chenneville & J.F. McGuire (2013). "The roles of religiosity and spirituality in moral reasoning". *Ethics & Behavior*, Vol. 23, No. 4: 266-277.

- Bernardi, R.A.; C.L. Lecca, J.C. Murphy & E.M. Sturgis (2011). “**Does education influence ethical decisions? – An international study**”. *Journal of Academic Ethics*, Vol. 9, No. 2: 235-256.
- Boone, J.P.; I.K. Khurana & K.K. Raman (2013). “**Religiosity and Tax Avoidance**”. *The Journal of the American Taxation Association*, Vol. 35, No. 1: 53-84.
- Caldwell, C. (2010). “**A ten step-model for academic integrity: A positive approach for business schools**”. *Journal of Business Ethics*, Vol. 92, No. 1: 1-13.
- Cizek, G.J. (2004). **Cheating in Academics**. Encyclopedia of Applied Psychology, USA.
- Conroy, S.J. & T.L. Emerson (2004). “**Business ethics and religion: religiosity as a predictor of ethical awareness among students**”. *Journal of Business Ethics*, Vol. 50, No. 4: 383-396.
- Crown, D.F. & M.S. Spiller (1998). “**Learning from the literature on collegiate cheating: A review of empirical research**”. *Journal of Business Ethics*, Vol. 17, No. 6: 683-700.
- Devonish, D.; P.A. Alleyne, C. Cadogan-McClean & D. Greenidge (2009). “**An empirical study of future professionals’ intentions to engage in unethical business practices**”. *Journal of Academic Ethics*, Vol. 7, No. 3: 159-173.
- El-Ghoul, S.; O. Guedhami, Y. Ni, J. Pittman & S. Saadi (2012). “**Does religion matter to equity pricing?**”. *Journal of Business Ethics*, Vol. 111, No. 4: 491-518.
- Goran Heydari, F. & M. Hemtafar (2015). “**Islamic management accounting**”. *Accounting and Auditing Studies*, No. 13: 32-39. (In Persian)
- Hajiha, Z. & H. Rajabdoori (2019). “**Examining the accountants’ knowledge and understanding of Islamic Accounting using second-order confirmatory factor analysis technique**”. *Islamic Finance Research Bi-quarterly Journal*, Vol. 8, No. 2: 441-458. (In Persian)
- Hameed, S. (2000). **The Need for Islamic Accounting: Perception of Its Objectives and Characteristics by Malaysia Accountants and Academics**. Ph.D. Thesis. University of Dundee.
- Hilary, G. & K.W. Hui (2009). “**Does religion matter in corporate decision making in America?**”. *Journal of Financial Economics*, Vol. 93, No. 3: 455-473.
- Imran, A.; M.S. Nordin, Y. Kazmi & S. Hussien (2016). “**Validating Academic Integrity Survey (AIS): An Application of Exploratory and Confirmatory Factor Analytic Procedures**”. *Journal of Academic Ethics*, Vol. 14 No. 2: 149-167.
- James, M.L.; A.K. Miles & T. Mullins (2011). “**The interactive effects of spirituality and trait cynicism on citizenship and counterproductive work behaviors**”. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, Vol. 8, No. 2: 165-182.

- Jurdi, R.; H.S. Hage & H.P.H. Chow (2011). “**Academic dishonesty in the Canadian classroom: Behaviors of a sample of university students**”. *Canadian Journal of Higher Education*, Vol. 41, No. 3: 1-35.
- Kara, A.; J.I. Rojas-Méndez & M. Turan (2016). “**Ethical evaluations of business students in an emerging market: effects of ethical sensitivity, cultural values, personality, and religiosity**”. *Journal of Academic Ethics*, Vol. 14, No. 4: 297-325.
- King, C.G.; R.W. Guyette & C. Piotrowski (2009). “**Online exams and cheating: An empirical analysis of business students' views**”. *Journal of Educators Online*, Vol. 6, No. 1: 9-17.
- King, P.M. & M.J. Mayhew (2002). “**Moral judgment development in higher education: Insights from the defining issues Test**”. *Journal of Moral Education*, Vol. 31, No. 3: 247-270.
- Koh, H.P.; G. Scully & D.R. Woodliff (2011). “**The impact of cumulative pressure on accounting students' propensity to commit plagiarism: An experimental approach**”. *Accounting & Finance*, Vol. 51, No. 4: 985-1005.
- Kum-Lung, C. & L. Teck-Chai (2010). “**Attitude towards business ethics: examining the influence of religiosity, gender and education levels**”. *International Journal of Marketing Studies*, Vol. 2, No. 1: 225-245.
- Kurpis, L.V.; M.S. Beqiri & J.G. Helgeson (2008). “**The effects of commitment to moral self-improvement and religiosity on ethics of business students**”. *Journal of Business Ethics*, Vol. 80, No. 3: 447-463.
- Majdi, A.M. & F. Al-Sayed (1995). **Taqwa: The Provision of Believers**. London: Al-Firdous Ltd.
- Martin, D.E. (2012). “**Culture and unethical conduct: Understanding the impact of individualism and collectivism on actual plagiarism**”, *Management Learning*, Vol. 43, No. 3: 261-273.
- Mehrani, S.; G. Karami, S. Hosseyni & A. Ramrooz (2016). “**Presenting an Islamic accounting model with emphasis on juridical bases and fundamental challenges**”. *Management Accounting*, Vol. 9, No. 29: 89-109. (In Persian)
- Mohagheghnia, M. & K. Naseri (2013). “**Accounting ethics with emphasis on the Islamic perspective**”. *11th National Conference on Iranian Accounting*. Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad. (In Persian)
- Momeni, M. & A. Farhangi-Qaumi, A. (2010). **Statistical Analysis Using SPSS**. Second Edition. Tehran: Ketab-e-Now Publications. (In Persian)
- Montenegro, T.M. (2017). “**Religiosity and corporate financial reporting: evidence from a European country**”. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, Vol. 14, No. 1: 48-80.
- Mustapha, R.; Z. Hussin, S. Siraj & G. Darusalam (2016). “**Does Islamic religiosity influence the cheating intention among Malaysian Muslim students? A modified theory of planned behaviour**”. *International Journal*

of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 6, No. 12: 389-406.

- Nahar, H. (2019). “**Academic Malaise among Future Muslim Accountants: Role of Piety**”. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol. 10, No. 3: 421-447.
- Najafi, E. (2011). **National Accounting Doctor of the Islamic Republic of Iran on the horizon of 1414 AH**. Tehran: Doctrinal Research Center, First Edition. (In Persian)
- Nonis, S. & C. Swift (2001). “**An examination of the relationship between academic dishonesty and workplace: A multi-campus investigation**”. *Journal of Education for Business*, Vol. 77, No. 2: 69-77.
- Pir Alaei, E. & M. Sheikh Alizadeh (2017). “**Study of the Status of research ethics of faculty members of physical education and sports sciences universities of northwestern state universities**”. *Bioethics*, Vol. 7, No. 24: 55- 67. (In Persian)
- Saroglou, V. & A. Munoz-Garcia (2008). “**Individual differences in religion and spirituality: an issue of personality traits and/or values**”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 47, No. 1: 83-101.
- Shahidie, Sh. & S. Farajnia (2012). “**Construction and validation of the spiritual attitude assessment questionnaire**”. *Psychology and Religion*, Vol. 5, No 3: 151-97. (In Persian)
- Shayestehkhai, M. (2005). **Social Effects of Religion in the Quran**. M.Sc. Thesis (Third Level of Theological Sciences). Khorasan Theological Education Evaluation Committee. (In Persian)
- Siddiqui, A. (1997). “**Ethics in Islam: key concepts and contemporary challenges**”. *Journal of Moral Education*, Vol. 26, No. 4: 423-431.
- Suhaiza, I. & Y. Salwa-Hana (2016). “**Cheating behavior among accounting students: some Malaysian evidence**”. *Accounting Research Journal*, Vol. 29, No. 1: 20-33.
- Sultana, N. (2015). **Contribution of Islamic Accounting system to the Commercial Organizations**. Bangladesh Islamic University.
- Talebnia, G.; H. Rajabi Dorri & A. Khani Zolan (2018). “**A Study of factors affecting social accountability by companies from Islamic perspective**”. *Islamic Management*, Vol. 26, No. 2: 183-211. (In Persian)
- Teixeira, A.A. & M.O. Rocha (2010). “**Academic misconduct in Portugal: results from a large-scale survey to university economics/business students**”. *Journal of Academic Ethics*, Vol. 8, No. 1: 21-44.
- Velayutha, S. (2014). “**Conventional”. Accounting vs “Islamic” accounting: the debate revisited**”. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Vol. 5, Iss: 2: 126-141.
- Whitley, B.E. (1998). “**Factors associated with cheating among college Students: a Review**”. *Research in Higher Education*, Vol. 39, No. 3: 235-274.

490 ♦ بررسی تأثیر پایبندی به باورها و اعتقادهای دینی (تقوا) بر صداقت علم ...

- Yazdanpanah, L.; H. Hassandoost, D. Bustani & O. Rezaei (2013). "Study of the relationship between attitude to administrative corruption and religiosity (Case study of students of shahid bahonar university of Kerman)". *Youth Sociological Studies*, Vol. 14, No. 10: 137-160. (In Persian)
- Zandi, G.; M. Sulaiman & N. Rashed (2015). "Spirituality and leader's effectiveness: an Islamic perspective". *Asian Economic and Financial Review*, Vol. 5, No. 1: 155-166.

